

**L'educació musical
a les escoles de Barcelona
des de la seva introducció
fins al final de la Guerra Civil
(1900-1939)**

Cèsar Calmell

dinsic.com

L'educació musical a les escoles de Barcelona des de la seva introducció fins al final de la Guerra Civil (1900-1939)

1ª edició: setembre 2018

Disseny coberta:

Maquetació: DINSIC GRÀFIC

© Cèsar Calmell

© DINSIC Publicacions Musicals, S.L.

Magatzem: Sepúlveda, 84 - 08015 Barcelona

Seu social: Gran Via de les Corts Catalanes, 529 - 08011 Barcelona

Tel: + 34 93 832 69 46 + 34 93 318 06 05

email: dinsic@dinsic.com - www.dinsic.com

Imprès a Service Point

Pau Casals, 161-163

08820 El Prat de Llobregat (Barcelona)

Dipòsit Legal: B 21538-2018

ISBN 978-84-16623-39-6

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresa la reprografia i el tractament informàtic, i també la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, resten rigorosament prohibides sense l'autorització escrita de l'editor o entitat autoritzada, i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Distribueix: DINSIC Distribucions Musicals, S.L.

Magatzem: Sepúlveda, 84 - 08015 Barcelona

Seu social: Gran Via de les Corts Catalanes, 529 - 08011 Barcelona

Tel: + 34 93 832 69 46 + 34 93 318 06 05

email: dinsic@dinsic.com - www.dinsic.com

*En record de les mestres especialistes en educació musical
que foren pioneres en l'ensenyament d'aquesta nova
disciplina a les escoles públiques i privades barcelonines.*

Aquesta publicació ha estat possible gràcies al projecte "Microhistoria de la música española contemporánea: ciudades, teatros, repertorios, instituciones y músicos", amb codi: HAR2015-69931-C3-2-P.

MUSC. La música en les societats contemporànies

El grup "Música en les Societats Contemporànies" (MUSC) és un grup de recerca consolidat (2017-SGR 817) dirigit pel Dr. Francesc Cortès i Mir, i adscrit al Departament d'Art i Musicologia de la UAB. Estudia la música en les seves manifestacions socials dins d'un enfocament global i transversal.

Les músiques
en les societats contemporànies

Contingut

1. L'ensenyament musical, un dels postulats de l'Escola Nova.....	7
2. Contextos educatiu, polític i social per als primers assaigs d'introducció de l'ensenyament de la música a l'escola elemental. El paradigma orfeònic .	13
3. Les escoles pioneres en ensenyament musical a Barcelona	21
4. Narcisa Freixas: el paradigma de la cançó infantil	41
5. La música a les escoles Normals oficials masculina i femenina de Barcelona	48
6. L'Escola de Mestres Joan Bardina, una normal també alternativa per a l'educació musical	61
7. L'educació musical impulsada per primera vegada des de l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona: la Casa dels Nens, les Escoles del Bosc i les Cantines escolars	66
8. La música en les primeres temporades de l'Escola d'Estiu	93
9. Joan Llongueres i la Gimnàstica rítmica	98
10. De la supremacia de Joan Llongueres amb l'Institut Català de Rítmica i Plàstica als primers indicis de deserció crítica a l'Escola d'Estiu	122
11. La primera manifestació d'una pedagogia científica de l'educació musical: Josep Barberà	133
12. Un assaig d'educació musical no reeixit als Estudis Normals de la Mancomunitat de Catalunya	145
13. La música i el seu professorat als Grups Escolars barcelonins	149
14. Inici de l'Escola Blanquerna	178
15. L'ensenyament musical a l'escola primària: un conflicte entre realitat i intencions	180
16. El debat sobre la rítmica a les pàgines de La Publicitat	189
17. El projecte de Joan Llongueras: una aposta en favor del continuisme	200
18. El projecte de Manuel Borgunyó: una proposta de pedagogia científica i democràtica	203
19. La música a l'Escola Normal de la Generalitat de Catalunya	219
20. La introducció de la música a l'ensenyament secundari: l'institut escola de la Generalitat de Catalunya	241
21. L'Escola Blanquerna: un model de normalització de l'ensenyament musical en totes les etapes d'escolaritat.....	264
22. El Consell de l'Escola Nova Unificada: un projecte de reforma i de vertebració sistemàtica dels ensenyaments musicals a Catalunya	268
23. Proposta de «solució definitiva» del CENU al problema no resolt de l'educació musical a l'escola.....	289

24. Projecte de creació d'un Departament de Pedagogia al Conservatori Nacional de Catalunya	295
25. El primer concurs d'oposicions lliures per a cobrir les noves places d'especialistes en educació musical a les escoles primàries de Catalunya	302
26. La fallida del projecte educatiu del CENU abans de la derrota definitiva	314

L'ensenyament musical, un dels postulats de l'Escola Nova

Al tombant del segle XIX i durant tota la primera dècada del XX les ments pedagògiques més inquietes tant d'Europa com de Nord-amèrica van començar a sentir la necessitat de plantejar una reforma en profunditat de l'ensenyament primari vigent en els seus respectius països per tal d'adequar l'etapa d'escolaritat obligatòria dels ciutadans a la situació de canvi generalitzat determinat per la creixent industrialització dels grans centres urbans i els efectes que aquest fenomen havia produït en la composició del seu teixit social tradicional. L'escola —i en especial l'oficial o pública— no solament havia de ser capaç d'incrementar exponencialment el seu nombre de places per donar acollida als infants en edat d'escolarització de les classes treballadores, sinó que havia d'emprendre dràstiques reformes qualitatives pel que fa a condicions de salubritat dels centres, continguts de les matèries impartides i la mateixa forma de concebre els processos d'ensenyament i aprenentatge.

El moviment internacional vers una Escola Nova va ser dispers i heterogeni i va sorgir simultàniament tant des dels nous laboratoris d'experimentació dels departaments de pedagogia i psicologia de les universitats, en especial les anglosaxones, com des de la mateixa pràctica educativa d'algunes escoles privades en règim d'internat per a nois —i amb edat mínima d'admissió a vuit anys—, com l'Abbotsholme School (1889), creada pel pedagog Cecil Reddie a Anglaterra i que va ser el model per a l'École des Roches (1899) d'Edmond Demolins a França, o les Landerziehungsheimen (llars d'educació al camp) (1898) de Hermann Lietz a Alemanya. Tots aquests eren centres instal·lats al camp amb el propòsit exprés per part dels seus fundadors de situar el nen en permanent contacte amb la naturalesa tot fent-lo participar en les labors agrícoles i les pròpies de la granja que s'incorporaven com a matèries en els plans d'estudi juntament amb la pràctica esportiva i l'excursionisme. En definitiva, eren escoles que trencaven de forma absoluta amb el model instruccional i memorístic de la pedagogia acadèmica en fer del nen el subjecte d'una gamma múltiple d'activitats en què, juntament amb les intel·lectives, es reforçaven igualment les emocionals i corporals. En el marc obert permès per aquest nou tipus d'establiment educatiu, l'ensenyament i la pràctica musicals —al costat del foment de la manualitat— van poder irrompre per primera vegada amb una certa força dins el currículum de l'ensenyament general. En aquest sentit, sabem que a l'Abbotsholme School i a l'École des Roches¹ s'impartien dues hores de música setmanals als nens de vuit a onze anys que passaven a convertir-se en una hora

1 Demolins, Edmond: *L'École des Roches*. Firmin-Didot et Cie. Paris, 1901.

des d'aquesta edat fins a tretze. A part del cor de l'escola, a l'École des Roches els alumnes que decidien de seguir classes complementàries d'instrument a càrrec de reconeguts intèrprets —entre ells el pianista català Ricard Viñes— contractats com a personal extern havien constituït fins i tot una orquestra de corda les actuacions de la qual se sumaven a l'atapeïda programació d'actes culturals del centre.

Evidentment, si les condicions excepcionals que reunien aquestes escoles, adreçades majoritàriament a fills de famílies benestants, ja eren poc comparables amb les normalment habituals amb què es desplegava l'escolaritat en aquells països situats, no obstant això, a l'inici del segle xx al capdavant d'Europa en matèria educativa, la distància d'aquelles experiències en relació amb la realitat de l'ensenyament primari a Espanya podria semblar senzillament abismal si no fos perquè a Catalunya durant aquells mateixos anys trobem algunes iniciatives rellevants, totes de caràcter privat i algunes carregades amb un fort component de compromís social i polític, que malden per aclimatar al nostre país els postulats teòrics de l'Escola Nova, i sense el precedent de les quals potser fins a data molt recent no s'hauria pogut introduir l'ensenyament de la música a l'escola general.

Hem esmentat abans la decisiva influència que en la gènesi del moviment en favor de l'Escola Nova, i a banda de l'exemple d'escoles com les mencionades, van tenir els departaments de psicologia i pedagogia que, utilitzant noves metodologies observacionals sobre l'especificat de la ment infantil, van inaugurar-se en algunes universitats, com la de Chicago als Estats Units, sobretot des que el filòsof i pedagog John Dewey va crear-hi el 1896 una escola per a nois i noies de quatre a setze anys annexa al campus i amb l'objectiu de servir de banc de proves dels treballs d'investigació universitària. L'orientació pragmàtica i empírica del pensament de Dewey, reforçada sens dubte per la manca de prejudicis d'un país sense tradició acadèmica pedagògica a les seves espatlles però enfrontat a la necessitat imperiosa de buscar solucions educatives dins una societat en plena expansió econòmica i que començava a rebre les primeres grans onades d'immigrants, es va concretar en una concepció de l'escola primària construïda sobre tres pilars fonamentals, els quals més endavant haurien de ser subscrits gairebé fil per randa per l'Institut Jean-Jacques Rousseau de Ginebra, referent teòric obligat dels defensors de la implantació a Europa de l'Escola Nova. I aquests tres postulats són els següents:

1. La pedagogia ha de centrar-se en el nen: tenir en compte el desenvolupament mental de l'infant al llarg de tot el procés de la seva escolaritat obligatòria i actuar d'acord amb les seves necessitats, motivacions i interessos canviants, que hauran d'anar essent degudament satisfets gràcies a la intervenció de la mestra en cadascuna de les fases del seu desenvolupament cognitiu, moral i emocional. L'in-

fant passa, doncs, d'ésser un simple receptacle anònim i passiu de coneixements aliens que se li imposen des de fora a convertir-se en un subjecte personalitzat i protagonista del seu propi i progressiu desenvolupament com a persona dins de l'aula.

2. La pedagogia ha de ser funcional: el procés de desenvolupament intern de l'infant es troba, però, intervingut per la realitat externa; el desenvolupament esdevé funció d'una adaptació en el medi d'una conducta motivada a la vegada per la circumstància externa i la necessitat interna. I aquesta conducta integra en si mateixa totes les facultats mentals del nen: memòria, imaginació, percepció, raó, llenguatge, voluntat, etc., que deixen de ser autònomes d'acord amb els postulats de la psicologia empirista i passen a ser instruments d'aquella acció unificada. Els ensenyaments s'han d'ordenar i disposar de tal manera que s'integrin en aquest complex de desigs, de necessitats i d'interessos que és l'ànima infantil. Els temes s'han de presentar de tal manera que tinguin significació i estiguin motivats des de la perspectiva del nen: no han de ser finalitats en si mateixos sinó instruments per a viure i actuar al món.

3. La pedagogia ha de ser social: l'apertura cap als altres és conseqüència lògica de la dinàmica funcional. Si l'individu és membre d'una societat convé preparar-lo perquè esdevingui funció útil dins el gran organisme al qual pertany. Desenvetllar l'instint social és encara més important pel fet que en el sistema industrial en què els pares s'han d'absentar sovint de la llar moltes hores per a acudir als seus llocs de treball s'han diluït les anteriors formes de cohesió que caracteritzaven la societat rural on el nen tenia assignades des de ben petit determinades tasques de participació en l'economia domèstica. En la nova situació creada, doncs, ha de ser responsabilitat prioritària de la comunitat educativa restablir urgentment el sentit comunitari en els infants i potenciar les seves qualitats relacionals mitjançant el foment de pràctiques col·laboradores dins i fora de l'aula. D'aquí la transcendència que Dewey atorgarà a l'exercici de les manualitats i la seva predisposició —encara que les qüestions pròpiament referides a la importància de l'experiència estètica en l'educació havien de ser abordades per aquell pensador molt posteriorment— a admetre l'ensenyament de les arts com a varietats específiques d'activitat grupal i també personal.

*School and Society*² és el llibre de John Dewey en què apareixen per primera vegada recollits els principis bàsics que serien en bona part inspiradors de l'Escola

---

2 Aquest llibre va ser publicat primerament a Nova York l'any 1900 i poc després —encara que no hi aparegui data de publicació— va ser traduït i prologat per Domingo Barnés, secretari

Nova; la seva immediata traducció al castellà per un dels membres de la Institución Libre de Enseñanza fa suposar que fou un treball al qual podien haver tingut accés també els pedagogs catalans abans fins i tot que comencés a estendre's una dècada després, sobretot a instància de la Diputació i de l'Ajuntament de Barcelona, la influència decisiva de Maria Montessori a Catalunya. Més endavant, l'obra de John Dewey es difondria per tot Europa especialment, gràcies als serveis de publicació de l'Escola de Ciències de l'Educació de l'Institut Jean-Jacques Rousseau de Ginebra, en la seva *Collection d'Actualités Pédagogiques*, que a més de l'esmentat pedagog també va donar a conèixer personalitats clau de la reforma escolar com Friedrich Wilhelm Foerster, Édouard Claparède, Robert Baden-Powell o Paul Godin.

De totes maneres, potser un dels referents més immediats per als nostres pedagogs, atesa la seva proximitat lingüística i cultural, és el ginebrí Adolphe Ferrière, qui seria redactor, el 1915, dels famosos «trenta punts» o condicions que havia de satisfer un centre educatiu primari per a poder acollir-se a la categoria de genuïna «escola nova» des de la seu del Bureau International des Écoles Nouvelles (1899), i qui, poc després d'acabada la Gran Guerra, el 1921, fundaria la Ligue Internationale pour l'Éducation Nouvelle, l'organisme que, gràcies al seguit de congressos internacionals que va anar organitzant fins a l'esclat de la Segona Guerra, es va convertir en plataforma privilegiada de difusió del pensament pedagògic més avançat. Però, abans de tot això, Ferrière havia publicat un llibre³ que consistia, d'acord amb el seu mateix títol, en la descripció detallada d'un projecte de constitució d'una escola a l'aire lliure i en règim d'internat dels alumnes a la ciutat suïssa de Vevey que el pedagog tenia la intenció de dur ben aviat a la pràctica. L'interessant d'aquesta breu publicació és, en tot cas, el conjunt d'objectius exposats quan l'escola és encara una idea embrionària en la ment del seu fundador, quan pel sol fet de no haver-se materialitzat en res concret constitueix encara un ideari perfecte d'intencions susceptible d'ésser plenament subscrit pels mestres renovadors a Catalunya. Ferrière hi defensa, com no podia ser altrament, una sèrie de principis comuns reformistes: les tesis de l'evolució mental continuada dels infants i consegüentment la necessitat que el mestre conegui a fons la psicologia infantil, l'existència d'un currículum personalitzat per a cada alumne, l'agrupament dels estudiants no per edats sinó per nivells de coneixements, la concentració tem-

---

del Museo Pedagógico Nacional: *La escuela y la sociedad*, Francisco Beltrán, Librería Espanyola y Extranjera, Madrid.

3 Ferrière, Adolphe: *Projet d'école nouvelle*. Foyer Solidariste. Saint Blaise, 1909.

poral en matèries per tal d'incentivar l'atenció escolar, etc. Però en referir-se a l'educació moral —tema clau de la literatura pedagògica durant els anys vint i trenta del passat segle— el professor suís precisa que aquest tema l'escola pot tractar-lo directament incorporant-lo de forma transversal en totes les matèries del currículum o bé, també de manera indirecta i més subtil, a través de la influència benigna que la bellesa, la de l'entorn natural en què és ubicada l'escola però també la derivada de la pràctica artística que es cultivi dins del centre, pot exercir en els nois. L'art contribueix a crear l'ambient propici al desenvolupament moral dels infants, i els avantatges obtinguts en aquest sentit per l'educació musical —i en especial per la pràctica del cant coral col·lectiu— han estat posats de manifest en totes les escoles innovadores que Ferrière ha tingut ocasió de visitar —gairebé totes alemanyes seguidores del model de les llars d'educació en el camp que havia creat el 1898 el pedagog, teòleg i abrandat nacionalista d'ideologia dretana Hermann Lietz⁴— i que li han servit de punts de referència en la redacció del seu projecte:

«Aucun travail, pas même la coopération active des travaux des champs, avec ses fatigues et joies supportées en commun, n'éveille à ce point le sentiment de la solidarité ; en chantant en chœur, on sent que l'on fait partie d'un tout. Même sentiment lorsque l'on joue dans une orchestre : toutes les écoles nouvelles ont leur orchestre d'élèves qui participe aux petites représentations théâtrales. La musique prend d'ailleurs une large place dans la vie quotidienne. Ainsi dans les écoles du Dr. Lietz, chaque jour, après déjeuner, le maître de musique joue quelque œuvre d'un bon compositeur en rapport avec le degré d'évolutions et de compréhension musicale des élèves. À Bieberstein il y a une semaine de Chopin, une semaine de Schumann, une semaine de Wagner. Voilà, n'est-il pas vrai, de l'éducation esthétique bien comprise ! Et certes la culture morale elle-même ne saurait qu'y gagner⁵.»

La cultura moral hi surt guanyant de totes passades amb la pràctica musical col·lectiva vocal i/o instrumental a l'escola perquè reforça els lligams relacionals i el sentiment de solidaritat amb els altres.

Així, podem dir que va ser gràcies a l'ampli moviment internacional en favor d'una reforma en profunditat del sistema educatiu obligatori iniciat al començament

4 Adolphe Ferrière havia estat alumne de Lietz en la primera d'aquelles llars rurals que el pedagog alemany havia creat a Ilsenburg. Més endavant dedicà al seu mestre un sentit homenatge en un llibret escrit durant els anys vint, traduït al castellà i editat a Barcelona per Publicaciones de la Fraternidad Internacional de Educación: *Tres heraldos de la nueva educación: Hermann Lietz, Giuseppe Lombardo-Radice, Frantisek Bakule*.

5 Ferrière, Adolphe: *Projet d'école nouvelle...*